

טועמיה - חיים

לחיות עם הזמן בשבת קודש

ערב ש"ק פרשת תולדות תשפ"ה

הרב **מרדכי אלון שליט"א**

נכתב ונערך משמיעה ע"י תלמידים - לא מוגה

זמני הדלקת הנרות ויציאת השבת:

ירושלים - 16:00 | 17:14

תל אביב - 16:14 | 17:15

חיפה - 16:04 | 17:13

טבריה ומגדל - 16:10 | 17:11

באר שבע - 16:18 | 17:17

ריח בני כריח שדה

ביום השלישי

הסבר שני ומפתיע שניתן להרחת הבשמים במוצאי השבת, שבדאי לחשוב עליו מבחינה פסיכולוגית, נותן רבנו בחי" -

ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. ידוע מדרך חכמת הטבע כי כל שלישי חלוש בכל הנבראים כולם, בין שהוא יום שלישי ללידה בין שהוא יום שלישי לימות העולם, שהרי יום שלישי כוכב מאדים, ומפני זה יגדל הכאב בכל מכה ביום השלישי ויהיה הנימול ביום השלישי למילה יותר חלוש. ורבותינו אמרו שמותר לעשות לנימול ביום שלישי למילתו שחל להיות בשבת כל מה שיצטרך כמו בחול ממש לפי שהוא מסוכן ביום שלישי יותר משאר הימים. וחכמי התכונה כתבו כי יום שלישי מזול עקרב ומלכו סמאל ומשרתו מאדים. ומזה אמרו רז"ל (תענית כו ב) אנשי מעמד [לא] היו מתעניין ביום ראשון מפני שהוא יום שלישי ליצירה, פי' ליצירת אדם הראשון שנברא בששי. וזהו טעם ברכת עצי בשמים במוצאי שבת כדי לחזק כח הנפש השכלית בריח טוב. (רבנו בחי" עה"ת, בראשית ל"ד, כ"ה)

היינו שאדה"ר נברא ביום שישי לבריאה, ולכן יום ראשון הוא היום השלישי לבריאתו, ויום זה כידוע היום החלוש והמסוכן ביותר. באופן דומה יום ראשון נחשב כיום המסוכן ביותר לנשמה, וכדי להתחזק ולהתגבר על כך אנו מריחים בשמים במוצאי שבת ומחיים את הנשמה. כמעט אפשר לומר שההסבר שהבאנו בשם הב"ח בא לרומם אותנו מדיכאון מוצאי השבת והסברו של רבנו בחי" בא לטפל בשביזות יום א'. במהותו של יום ראשון יש קושי, והכח להתרומם משם בא מהרחת הבשמים.

לענ"ד עלינו לעיין עיון עמוק וקצר בפרשת השבוע שלנו, ברגע הזה שיצחק מריח את הריח ומבקש מאיתנו ללמוד את סוגיית הריח, ריח גן עדן.

כאשר עובר יצחק מהרחת הבגדים לפסוקי "ויתן לך" זה בדיוק המעבר שלנו משבת למוצאי השבת, כי מה שהתרחש אצל יעקב בקבלו את ברכת עשו הוא שהוא הפסיק להיות 'יהודי של

אנו קוראים השנה את פרשת תולדות בערב ראש חודש כסלו, הוא חודש האורות, חודש הראיה, והיא אף חותמת את חודש מרחשון שמתאפיין בחוש הריח.

בשמים בהבדלה

יש ביטוי נפוץ ומוכר בעגה הצה"לית - "שביזות יום א'". המקור לביטוי הוא כמובן הנפילה הרוחנית של מוצאי שבת, ואני מבקש לתת שני הסברים פנימיים לתחושה הזו שמיד גם נראה את הקשר שלה לפרשה. זה מופיע בהלכה כאשר עוסקים בסיבת הרחת הבשמים בהבדלה. כתוב בספרים שבשבת יש לכל יהודי נשמה יתרה שיוצאת ומסתלקת ממנו עם צאת השבת, ואילו הרחת הבשמים באה כדי להשיב לו את הנפש, שכידוע מחוש הריח לא הגוף נהנה אלא הנשמה. שני טעמים מופיעים לכך; הב"ח בהל' שבת (טור א"ח סי' רצ"ז) אומר שחז"ל מלמדים אותנו כי בכניסת השבת, פוסקת אש הגיהנום לכל מי שצריך לעבור את התיקון שלו, כדי לתת לנשמות ששוכנות שם מעין הפוגה ומרגוע, ואילו בצאת השבת חוזרים ומסיקים את האש שוב, וכאשר ריחות אש הגיהנום מתפשטים, הנשמה עלולה לחוש חולשה או דיכאון שמשתלטים עליה ואילו הרחת הבשמים באה להרגיע את הנשמה בריחות טובים ולהעניק לה כח להתמודדות של המשך השבוע.¹ כלומר במוצאי השבת אנו בעצם נפרדים מגן העדן ואילו הבשמים באים להחזיר לנו את הריח של גן העדן כדי אותנו בימי העשייה הבאים עלינו לטובה. זה אגב, רומז לברכה שאומר יצחק לבנו -

... רֵאָה רֵיחַ בְּנֵי כְּרִית שְׂדֵה אֶשֶׁר בְּרָכָו ה'. (בראשית כ"ז, כ"ז)

ומעניין שמיד אחרי זה הוא ממשיך ואומר -

וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים מְטֵל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֵב דָּגָן וְתִירֹשׁ. (שם, כ"ח)

ממש כפי שאנו במוצאי שבת קודש מבדילים, מברכים על הבשמים ומיד לאחר מכן אומרים את פסוקי "ויתן לך הא-להים מטל השמים" וכו'.

¹ ר' שלמה קרליבך זצ"ל נהג לומר שכפי שיש קידוש לשבת כך ההבדלה היא הקידוש של השבוע.

מצד שני, אם זה היה דיבור כלפי הקב"ה, מדוע מופיעה כאן ו' החיבור הזה? כך קורא יונתן בן עוזיאל את הפסוקים -

וְקָרִיב וְנִשְׁקָךְ לִי וְאַרְחַת יְתָ רִיחָא דְלְבוּשׁוֹי וּבְרָכִיָּה וְאָמַר חֲמוֹן רִיחָא דְבָרִי פְרִיחָא דְקִטּוֹרֶת בּוֹסְמָנִיָּא דְעֵתִידָא מִתְקַרְבָּא בְּטוֹר בִּי מְקַדְשָׁא דְאַתְקָרִי חֲקַל דְבָרִיָּךְ יְתִיָּה יִי וְאַתְרַעִי לְאַשְׁרָאָה שְׂכִינְתִּיָּה תִמָּן.

תרגום - "...ריחו של בני הוא כריח קטורת הבשמים העתידה ליקרב בבית המקדש הנקרא שדה",⁴ ובעצם בחזונו הוא רואה את הקטורת של בית המקדש השלישי. זה פירוש מדהים שמזכיר לי את יצחק ההולך עם אביו אברהם אל העקדה ומרחוק הם רואים את ענן הקטורת מיתמר מרחוק, כשהנערים המלווים אותם לא רואים את זה. והנה כעת שוב רואה יצחק בעיוורונו את אותה הקטורת שעתידה להיות במקום המזבח. ועדיין - עם מי הוא מדבר עכשיו?

יתן ויחזור ויתן

הספורנו אומר, וכך יוצא גם מהרמב"ם במורה הנבוכים, שהכוונה היא דווקא כן לבנו והוא אומר לו - 'ראה, התבונן בענין הריח'. כלומר אין כאן ציווי לראיה פיסית אלא להתבוננות שכלית. אמנם עדיין יש להבין, שכן גם אם נאמר שהכוונה אכן היא להתבוננות באופן הנ"ל, והמילים הללו הן רק השראה לברכה ולא חלק ממנה, היינו שזה מנותק מהברכה, וזו קריאה ליעקב (לעשו בעיני רוחו של יצחק) - 'תתבונן בענין הריח', מה הכוונה במילים הבאות "יתן לך הא-להים מטל השמים"? רש"י מבאר שם -

ויתן לך. יתן ויחזור ויתן...

כאילו יש כאן מילה סמויה שלא נכתבה - "יתן ויחזור ויתן". מה כוונת רש"י? ואם זו אכן נתינה אלוקית, למה באמת צריך נתינה חוזרת? למה ההפסקה/הלקיחה הזו? כאשר מדובר על מתנת בשר ודם אפשר להבין את המוגבלות של המתנה, ואפילו כאשר הקב"ה נותן לי משהו המוגבל לפי הכלים שלי, אבל כאן הרי מדובר לא בנתינה ליעקב הפרטי אלא לכל עם ישראל העתיד לצאת ממנו, לכל הנשמות כולם, ואם כן האם הכוונה שיש כאן איזה חורבן באמצע? הפסקה? ואגב, הטל כידוע איננו נעצר,⁵ אז מדוע יש חזרה בנתינה? אולי אלו השאלות שגורמות לרש"י להוסיף פירוש נוסף -

... ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון, ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה, כריח שדה וגו', ועוד יתן לך מטל השמים וגו'.

כלומר זה כבר כן חלק מהברכה - 'אתה עוד תזכה לראות את הריח כריח שדה אשר ברכו ה' וגם יתן לך מטל השמים וכו'.

עוד מעט נחזור לזה, אבל בואו נדבר לרגע על מושג הריח בו פתחנו בו. הבעיה של עשו בפשוטו של מקרא היא שהוא

שבת', איש תם יושב אהלים, שחי כל השבוע במצב 'שבת', והפך להיות גם עשוי, ומעתה הוא צריך להיות גם יהודי של מוצאי שבת ושל יום ראשון ושני וכו'. התכנית הדימויונית שעשו יטפל בכל הקשור לימות השבוע ויעקב יישאר הכוילניק של שבת, הסתיימה והתבטלה ברגע הזה, וכדי להגיע לכל זה נתמקד בשני פסוקים בפרשה;

איפה מתחילה הברכה?

יצחק כזכור קרא לבנו עשו וביקש ממנו ללכת לשדה להביא ציד ולעשות ממנו מטעמים כדי שהוא יברך אותו לפני מותו. רבקה שומעת את השיחה הזו, קוראת ליעקב, מצווה אותו להביא שני גדיי עיזים כדי שהוא יגיש את המאכלים ליצחק ויזכה בברכות. בסופו של דבר ובעל כורחו, יעקב הולך ועושה כמצוותה - רבקה מלבישה את יעקב בבגדי עשו בנה החמודות, וכך הוא נכנס ליצחק. יצחק לא מזהה אותו, ממשש אותו ולבסוף אף מברך אותו אך לא כתוב מה בדיוק היתה הברכה. באותו רגע, מבחינתו של יצחק, הוא עומד לברך את עשו. כל חושיו, למעט חוש הראיה,² פועלים כאן - חוש הטעם (ויאכל, וישת), חוש המישוש, הדיבור והשמיעה, ויצחק מבקש דבר נוסף -

וַיֹּאמֶר אֱלֹדִי יִצְחָק אֲבִיו גִּשָּׁה-נָא וְשָׁקֶה-לִּי בְּנִי. (שם כ"ו)

בזה"ק כתוב שנשיקה היא 'התדבקות רוחא ברוחא', הנשמות נדבקות אחת לשניה, מעין 'הנשמה מלאכותית'. ואז - וַיִּגַּשׁ וַיִּשָּׁק-לוֹ וַיִּרַח אֶת-רִיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רִיחַ בְּנִי פְרִיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בָּרַכְךָ ה'. (כ"ז)

יצחק לא מריח את יעקב אלא את בגדיו. כאן מסתיימת קריאת 'חמישי', והפסוק הבא פותח את קריאת 'שישי' -

וַיִּתֵּן-לֹךְ הָאֱלֹהִים מְטַל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנִּי הָאָרֶץ וְרֵב דָּגָן וְתִירֵשׁ. יַעֲבֹדוּךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לֹךְ לְאֲמִים הוּא גְבִיר לְאַחֶיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לֹךְ בְּנֵי אֲמָךְ אֲרִיִּיָּה אֲרֹר וּמְבָרְכֶיךָ בְּרִיךְ. (שם כ"ח-כ"ט)

ומיד אחרי זה יוצא יעקב ועשו מגיע. בואו נתמקד בפסוקים; אחרי שיצחק מריח את בגדי העומד מולו כתוב "ויברכהו", אך האם המילים הבאות - "ראה ריח בני כריח שדה" - הן הברכה, או כפי שמבארים פרשנים רבים שהוא ברך אותו בברכה אחרת שאיננה מפורטת פה?³ כלפי מי מכוונות המילים הללו? מי צריך לראות - הוא עצמו? הקב"ה? בנו העומד לפניו? ואגב - איך רואים ריח? "ראה ריח" - מה כתוב פה?

אחרי שהוא מסיים את המשפט הזה הוא מתחיל את הברכה "ויתן לך הא-להים...", ורש"י אומר שכיוון שהפסוק מתחיל ב-'ו' החיבור, כנראה שהמילים הקודמות כן היו חלק מהברכה.

⁴ עי' חז"ל - "אברהם קרא לבית המקדש הר, שנאמר 'בהר ה' יראה' (בראשית כב יד) יצחק קראו שדה, שנאמר 'ראה ריח בני כריח שדה' (שם כז כז) יעקב קראו בית..." (מדרש תהילים פ"א)
⁵ עי' תענית ג'. וכן ירושלמי שם פרק א', הלכה א'.

² היות ועיני יצחק כבדו מזוקן והוא לא ראה.

³ האור החיים הק' למשל מבאר שיצחק אמר ליעקב - 'בעל הברכות יתן לך להעביר את הברכות כמו שצריך'.

רש"י נבהל מהפסוק - הרי אבא שלו, יצחק, כשהוא בן מאה עשרים ושלש יאמר על עצמו "לא ידעתי יום מותי", ועשו רק בן חמש עשרה! גבר צעיר! ולכן הוא מבאר שכל הסיפור הוא סביב עבודת הבכורות בבית המקדש⁷ -

אמר עשו מה טיבה של עבודה זו? אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה, כאותה ששנינו (סנהדרין כב:) אלו הן שבמיתה, שתויי יין ופרועי ראש, אמר - אני הולך למות על ידה, אם כן מה חפץ לי בה. (שם)

יעקב לא מסתפק בהסכמת עשו אלא רוצה גם שבועה שממנה עשו לא יוכל לחזור -

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְׁבְּעָה לִּי כִּי־אֶמְצָא לְךָ אֶת־בְּכֹרְתְּךָ לְיַעֲקֹב (שם ל"ג)

וכפי שאכן ראינו בעת הברכות שכאשר ראה עשו שיעקב קיבל את הברכה הוא אומר "ויעקבני זה פעמיים, את בכורתי לקח" - פרט שאף אחד אחר חוץ משניהם לא ידע עד עכשיו. ובסוף התהליך - עשו בז לבכורה.

על כן קרא שמו אדום

הספורנו מבאר את ענין האדימות -

על כן קרא שמו אדום. כשראו שכ"כ התמכר למלאכתו הנפסדת אשר לא כתורת האדם עד שלא הכיר בנזיד כי אם צבעו. **קרא שמו אדום.** לשון צווי כלומר התאדם והיה צבוע אדום בהלעטת האדום.

עשו בא עיף מהשדה, מכור לרציחה. זה בסדר גמור לבוא מהשדה - גם יעקב עתיד לבוא בערב מהשדה ומאותה ביאה יצאו יששכר וזבולון (בראשית ל', ט"ז). השאלה היא מה קורה מהביאה הזו.

כשאנחנו נכנסים הביתה ויש על הכיריים איזה תבשיל טוב, הדבר הראשון שאנחנו מרגישים הוא הריח. האם ראינו מישהו שבסיטואציה כזו לא מתייחס לריח אלא אומר - 'וואו - אדום!?' כלומר יעקב נבהל מכך שראה שלעשו אין חוש ריח, זה חוש פנימי ומעודן מדי בשבילו. גם בנזיד העדשים עשו רואה רק את הצבע, והרי נכון שיש כאן תבשיל אבל אין קשר בין התבשיל לצבע העדשים שכן הן היו אדומות גם לפני בישולן. ועשו דורש אדום כפול, אדום בריבוע - "אדום אדום". עשו היה תתן, הריח הוא פנימי מדי עבורו, הוא החזיר שפושט טלפיו קדימה ואומר 'טהור אני'. עשו הוא בעל כח עשייה מופלא, הוא פועל ללא הפסקה - הוא איש חיצוני.

חז"ל אומרים שהסיפור הזה התרחש ביום פטירתו של אברהם אבינו והנזיד היה סעודת ההבראה שיעקב הכין לאבלים. עשו בא מן השדה אחרי שהרג את נמרוד, האויב האולטימטיבי של אברהם, ולקח ממנו את בגדיו, בגדי החמודות. הוא נכנס הביתה ונתקל באוירה מוזרה, חשוכה, הוא שואל את יעקב מה קרה ויעקב מספר לו שסבא מת, ואז עשו נשבר -

תתן, אין לו חוש ריח. הוא רואה, הוא פעיל, אבל אין לו יכולת להריח, ועד כמה שזה יישמע לנו מפתיע - אי היכולת שלו להריח היא המהות שלו! את זה רוצה יצחק לשנות עכשיו בברכות ולתת לו את ברכת הריח, אך בעל כורחו הוא נותן את זה ליעקב, לחלק העשווי שיעקב מקבל אל קרבו.

זוכרים את מכירת הבכורה מעשו ליעקב שבתחילת הפרשה? זו מכירה תמוהה מאד; יעקב מבשל נזיד -

וַיִּזְד יַעֲקֹב נֶזִיד וַיָּבֵא עֲשׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵיף. וַיֹּאמֶר עֲשׂו אֶל־יַעֲקֹב הֲלִעִיטְנִי נָא מִן־הָאָדָם הַזֶּה כִּי עֵיף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אֲדָוָה. (שם כ"ה, כ"ט-ל)

אין זה פרט שולי - כי עליו מתבסס כל הסיפור להלן - והדבר הפלאי פה בפסוק שעשו נקרא 'אדום' על שם נזיד העדשים הזה. תגידו, זה רציני? אגב, האוה"ח הק' אומר שעשו עצמו היה זה שאימץ לעצמו את השם אדום - 'נכון ששמי הוא עשו ונכון שאני אהיה בשעיר, אבל מעכשיו 'שם הבמה', השם המסחרי שלי הוא אדום'. לפי מפרשים אחרים הכוונה היא ליעקב ובעקבותיו לכולם שקראו כך לעשו.⁶

למות בגיל חמש עשרה?

בואו נראה את מהלך האירוע; יעקב מבשל נזיד. עשו מגיע מהשדה עיף. לגיטימי. הוא אומר ליעקב - "הלעיטני". זה ביטוי מוזר הגם שאיננו מבטא גסות רוח, שהרי הוא אומר ליעקב "הלעיטני נא", כלומר בבקשה, בנימוס. הפשטנים אומרים שעשו היה כל כך עיף ולכן ביקש שיעקב יאכיל אותו בכפית מהנזיד. ועדיין - הרי הם בני חמש עשרה, ועשו הוא גיבור חיל, פעלתן, איש ציד ועשייה. מישהו ראה פעם בחור בגיל הזה שאיננו חולה שצריך שיאכילו אותו? הוא בשיא כוחו ואונו! כנראה שהלעיטני אומר משהו עמוק יותר - 'שרת אותי. אני הבכור'. ופתאום משום מקום מפתיע יעקב את עשו עם בקשת מכירת הבכורה. מאיפה זה בא לו? אגב, אם יעקב כל כך רוצה את הבכורה הזו - למה הוא לא מציע סכום כסף רציני עבורה אלא רק נזיד עדשים? וכנראה שגם הנזיד והלחם לא היו תמורת המכירה אלא שזה היה כמו שאחרי שסוגרים עסקה יושבים יחד ו-'פותחים שולחן', אוכלים משהו יחד. אז מה קרה שם? רש"י אומר שהבכורה שנמכרה כאן איננה הירושה פי שניים, אלא הכוונה היא לעבודת הבכורות. יעקב נבהל מאד מעשו -

בכרתך. לפי שהעבודה בבכורות, אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקרב להקב"ה. (רש"י שם ל"א)

יעקב דואג כי עבודת ה' טרם הועברה לכהנים אלא היתה בבכורות. ועשו? זה לא נוגע לו, זה לא מזיז לו -

וַיֹּאמֶר עֲשׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוֹת וְלָמָּה־זֶּה לִּי בְּכֹרָה. (שם ל"ב)

⁷ ונזכור את שראינו בתרגום יהונתן על ענין הריח שהכוונה היא לריח הקטורת של בית המקדש, ולהלן.

⁶ ואי אפשר לומר שזה היה הקב"ה שקראו כך, וק"ל.

כשדיברנו על מוצאי השבת. ההבדלה היא הכח להתחיל את השבוע בריח, לא במראה. אנחנו משתמשים בהבדלה בכל החושים שלנו - טעם (גפן), ראייה (נר), מישוש (החזקת הגביע), ריח (בשמים) ומשם מגיעים לדעת. מופיע בספה"ק שבחטא עץ הדעת חטאו בכל החושים למעט בחוש הריח -

וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֹאֲוֶה הָיָה לְעֵינֶיהָ וְנָחַמְדָּה הָעֵץ לְהַשְׁכִּיל וַתִּקַּח מִפְּרִיָּו וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם-לְאִישָׁהּ עִמָּה וַיֹּאכַל. וַתִּפְקְחֶנָּה עֵינֶיהָ וַיֵּדְעוּ כִּי עֵרְמָם הֵם וַיִּתְּפְרוּ עָלֶיהָ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגָרֹת. וַיִּשְׁמְעוּ אֶת-קוֹל ה' אֱלֹהִים מִתְּהֵלֶךְ בְּגֵן עֵדֶן הַיּוֹם... (שם ג', ו'-ח')

רק חוש הריח נשאר טהור ולא התערבב בחטא אדם הראשון.

בנוי וחרכו ובנוי

ועכשיו נוכל להגיע לעיקר, לנקודת הנקודות. יש מדרש פלאי על הביטוי הזה "ראה ריח בני" שאומר את הדבר הבא -

מלמד שהראה לו הקב"ה [ליצחק] בית המקדש בנוי וחרכו ובנוי [נשים לב שזה באותו מבנה של "ויתן ויחזור ויתן". יצחק כאמור מברך מבחינתו את עשו -] 'ראה ריח בני' הרי בני, היך מה דאת אמר: (במדבר כח) 'ריח ניחוחי תשמרו' [זה עיקר המזבח - ריח ניחוח אשה לה'. יצחק היה אמור להיות עולה תמימה - אין שם אכילה או הנאה אחרת אלא ריח]. 'כריח שדה' הרי חרב, כמה דאת אמר: (מכה ג) 'ציון שדה תחרש' [השדה הוא החורבן]. 'אשר ברכו ה' בנוי ומשוכלל לעתיד לבא, כענין שנאמר (תהלים קלג) 'כי שם צוה ה' את הברכה, חיים עד העולם'. (ב"ר ס"ה כ"ג)

יש כאן דבר מופלא; שאלנו מדוע צריך לתת ולחזור ולתת והרי זו נתינה אלוקית? יצחק כאמור מברך את עשו. ההבדל בין עשו ליעקב הוא שיעקב הוא איש תם יושב אהלים. הוא מתאר את עבודת הישר, הצדיק. דרך הישר. איש הצאן, הרועה, תפקידו העיקרי הוא להקשיב, לשמוע את שריקות העדרים. לעומתו עשו הוא "איש יודע ציד איש שדה". כשיצחק קורא לעשו ואוהב אותו "כי ציד בפיו" הוא רוצה ללמד אותו לא את עבודת הצדיקים אלא את עבודת התשובה - וזו נקודת הנקודות של הפרשה. וזה גם מוצ"ש - בשבת אנחנו במעין עולם הבא, כולנו ב-'מוד' של עבודת הצדיקים. אבל אז מגיע מוצ"ש. זו עבודת התשובה - 'ויחזור ויתן'. האלקים עשה את האדם ישר, אבל אתה מסתבך בשדה, ובצידי, והאדם-האדם כל כך חזק ואין לך שום כח להריח, שום כח להתרומם רוחנית. אין לך כח ואולי גם יכולת להתרומם אל תכונת הריח הזו שהנשמה נהנית ממנו ולא הגוף.

כשבא יצחק לברך את עשו הוא מבקש ללמד אותו את עבודת התשובה הגדולה שמתחדשת ברגע זה בעולם. אכן, כבר היתה תשובה לפני כן - אדם הראשון חטא ועשה תשובה, וקין יצא בדימוס, וישמעאל עשה תשובה וכו', אבל כאן זה דבר אחר לגמרי. עשו הוא אני - הוא לא בנה של הגר, הוא לא מישהו זר. בהלכה הוא מוגדר כ-'ישראל מומר' (קידושין י"ח.). עשו הוא בנם

נכנס עשו מן השדה, וראה פניו של יעקב מפוחמות. אמר לו: מה את עושה? אמר לו: אין את יודע שמת אברהם זקנינו, ואני עושה תבשילין, וילך להברות עליי? אמר לו עשו: אוהבי ושונאי מתו כאחד, אברהם מת ונמרוד מת, ומה זה לי בכורה! ומה היה התבשיל? עדשים, שמקדם היו מכניסין [אל] האבל עדשים, ולבית המשתה עדשים. (תנחומא תולדות ג')

עשו נכנס לייאוש. אברהם סבו שייצג מבחינתו את כל הטוב, את כל הטוהר והחסד, מת, וחז"ל שידעו להעריך מאד כיבוד אב,⁸ עד שמצאנו את רבן שמעון בן גמליאל אומר שלעולם הוא לא יוכל להגיע לדרגתו של עשו במצוה זו,⁹ מתייחסים פה לעשו באופן מאד מבין ואוהד, ואומרים שמתוך המשבר הזה בא עשו ואמר - מה אני צריך את כל עבודת הקרבנות הזו? את כל הבכורה הזו?!

והריחו ביראת ה'

עבודת הבכורות במילה אחת היא ריח. יצחק, כל מהותו היא הריח, הכח הפנימי להריח, לא לשפוט מבחוץ. יצחק הנעקד הנמצא על המזבח, כשאברהם כבר ערך את העצים, יש אש ומאכלת, והריח הוא מה שנשאר כרושם מאותו מעמד. הפייטן אומר -

מִמַּאֲכָלֶת יְהֵמָה מִדְּבָרִי / נָא תִדְדָּה אָבִי וְאֶת מַאֲסָרִי / תִּזְקַן וְעַתָּה יָקוֹד בְּבִשְׂרִי / קַח עִמָּךְ הַנֶּשֶׂאֶר מֵאֶפְרִי / וְאָמַר לְשִׁרָה זֶה לִיצְחָק רִיחַ / עוֹקֵד וְהַנֶּעֱקָד וְהַמְזִבֵּחַ. (פיוט עת שער רצון להפתח לרבי יהודה בן שמואל בן עבאס)

יצחק לא מבקש חלילה מאברהם שילך לדכא את שרה אמו. הוא הרי מבקש שם בפיוט בבית הקודם -

שִׁיחוּ לְאִמִּי כִּי שְׂשׂוֹנָה פָּנָה / הִבֵּן אֲשֶׁר יִלְדָה לְתִשְׁעִים שָׁנָה / הִיָּה לְאִשׁ וּלְמַאֲכָלֶת מִנָּה / אָנָּה אֲבִקֵּשׁ לָהּ מִנַּחֵם אָנָּה / צַר לִי לֹאֵם תִּבְכֶּה וְתִתִּיפֵחַ / עוֹקֵד וְהַנֶּעֱקָד וְהַמְזִבֵּחַ. (שם)

ואז הוא אומר - קח ואמור לאמא "זה ליצחק ריח". הריח הוא הנקודה הפנימית שמבטאת את יצחק. לדעה אחת, עוורונו של יצחק נגרם בגלל העקדה, ולדעה שניה - בגלל העשן של נשות עשו שהקטירו לעבודה זרה. הוא לא יכול לסבול את הריח הרע. והוא אומר לעשו (שלפי הבנתו היה זה עשו לפניו) - 'אני מברך אותך שתלמד לראות ריח. תלמד שהריח הוא עמוק יותר מהאדום-אדום שאתה יודע לראות'. "ראה ריח בני".

על המשיח כתוב -

וַיֵּצֵא חֲטָר מִגִּזְעַי וַיִּשִׁי וַיִּצַּר מִשְׁרָשָׁיו יִפְרָה... וְהָרִיחוּ בִּירְאָתִי ה', וְלֹא-לְמִרְאָה עֵינָיו יִשְׁפּוּט וְלֹא-לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ. (ישעיהו י"א, א'-ג')

הריח שמבקש יצחק להעביר לעשו הוא היכולת להתבונן פנימה - הוא כל כוונתו של יצחק. 'תתבונן בכוחו של הריח'. "כריח שדה אשר ברכו ה'". לזה התכוונו בפתיחת הדברים

⁸ ומן הסתם גם כיבוד אבי-אב נכלל בכך.

⁹ "אמר ר' שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבא ולא שימשתי אותו אחד ממאה ששימש עשו את אביו" (ב"ר ס"ה ט"ז)

כשאתה מגיע מהמקום הכי הכי נמוך. כמו הבארות, המעינות שיצחק מצליח לפתוח אחרי שפלישתים סיתמום. החפירה הזו. הכח לחפור ולהגיע הכי בפנים למה שנראה הכי עשוי, לגלות את הסוד של העולם, את הקידוש של השבוע, את מוצאי שבת, את 'ויתן לך'. 'ויתן ויחזור ויתן'.

ריח גן עדן

הרבי מליובאוויטש זיע"א אומר¹² דבר נפלא. זה מה שכתוב על בית המקדש - 'בני וחרב ובנוי', ומזה נבין את עומק המושג "ריח השדה", מושג שתמיד תמהתי בו ורק מתוך הבירור הזה הוא התיישב לי. מה זה 'ריח השדה' - ריח של רקפות? כלניות? סגליות? והרי אלו פרחים ולכן ריחם הוא 'ריח פריחה' ולא 'ריח שדה'. חקלאים יודעים מהו באמת ריח השדה - כשחורשים את השדה והופכים את האדמה, יש ריח ייחודי לאדמה, והוא ריח השדה. זה לא ריח הצאן או זיבול השדה שהוא ריח מסריח. זה ריח גן עדן. רש"י אומר שיצחק הריח במי שעמד לפניו בעת קבלת הברכות -

וַיֵּרַח. וְהָלַא אֵין רִיחַ רַע יוֹתֵר מִשְׁטָף הָעֵצִים? אֵלָּא מִלְּמַד שֶׁנִּכְנַס עִמּוֹ רִיחַ גֵּן עֵדֶן. (שם כ"ז ברש"י)

ואני מבקש לומר שריח גן עדן וריח השדה הוא אותו ריח; המדרש שהבאנו לעיל אומר שהוא ראה את בית המקדש בנוי ואחר כך ראה אותו חרב. וצ"ל להבין - למה הוא ראה בשדה מקדש חרב? רק בגלל שכתוב 'ציון שדה תחרש'? ואז הוא ראה אותו פעם שלישית בנוי ומשוכלל "אשר ברכו ה'". יש כאן דבר מדהים - הבית שאותו הוא ראה בנוי תחילה הוא בית המקדש הראשון. דוד ושלמה בנו את בית המקדש. לפני בית זה לא היה חורבן - זו עבודת הצדיקים. זה בית ראשון, עם אורים ותומים ורוח הקודש ואש שיוורת מהשמיים ואוכלת את המזבח. אחר כך מגיע חורבן ועוד חורבן, ואז מוקם בית מקדש של אחרי חטא העגל, בית מקדש של בעלי תשובה, של שביזות יום א', של מוצאי שבת. בית המקדש הראשון הוא "ראה ריח בני", ואז הוא אומר "כריח שדה". הפסוק שהמדרש לומד ממנו את המקדש החרב הוא כאמור "ציון שדה תחרש" - החריש הוא ריח השדה. החריש מתחח את האדמה, מהפך אותה. החריש הוא עבודת המרירות, עבודת התשובה. אין שם עכשיו לא פרחים ולא עצים, אלא אדמה והיא מתהפכת, כמו שהבטן מתהפכת. מרחוק זה נראה כחורבן גמור כי פעם היו שם המון עצים ופריחה גדולה וריחנית, אבל כעת אנחנו חורשים את

של רבקה ויצחק, הוא אחיו הבכור של יעקב. הוא הנפש הבהמית של היהודי. הכח הפנימי שיש בעשו איננו ישמעאל. ההבדל הוא ש-"ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא" (סנהדרין מ"ד). זו נקודה עמוקה - זה להבין שגם כאשר הוא חוטא הוא נשאר ישראל ויש בכוחו הפנימי לעשות תשובה. יש לו יכולת פנימית להריח, וצריך ללמד אותו לראות את הריח.

סוד התשובה הישראלית

על הפסוק שראינו לעיל "וירח את ריח בגדיו" אומרים חז"ל - וירח את ריח בגדיו, ריח בוגדיו, כגון יוסף משיטא ויקום איש צרורות. (ילקוט"ש שם וכן ב"ר ס"ה, כ"ב, וסנהדרין ל"ז).

הרי בעל כורחו של יצחק נמצא כאן יעקב והוא מריח את ריח הבוגדים במשך ההיסטוריה שבוגדים מתוך עולמו של יעקב וגם אותם הוא מבקש לתקן. והדוגמאות שחז"ל מביאים הם אותם יוסף משיטא ויקום איש צרורות שהגיעו לדברים הכי קשים, לבגידות הכי גדולות בעם ישראל.¹⁰ והוא מריח את הריח שלהם - לא המראה, השמיעה או הדיבור שבהם אין כבר מה לעשות. בריח של בוגדיו עוד יש אפשרות לתיקון ואת זה הוא מבקש עכשיו להעביר לעשו. וזה עומק המושג 'יתן' - שגם אם תהיה נפילה, ותהיה נפילה, הוא 'יחזור ויתן'. התכנית של יצחק היתה שיעקב יתברך במה שקראנו 'עבודת הצדיקים' ואילו לעשו הוא ייתן את הברכה של עבודת בעלי התשובה, שיידע לעשות תשובה ולתקן. הוא ידע הכל על עשו, על מצבו הרוחני ועל התנהגותו - הרי הוא הכיר טוב את שתי נשותיו החתיות שהיו מורת רוח לו ולרבקה ומהן הוא התעוור. ליצחק עצמו יש חוש ריח טהור, הוא יודע הכל. אבל הוא מאמין שאפשר לתקן. זה המסר הכי גדול לנו כהורים - המסר לעשו, עם כל האכזבות שיש לו ממנו, מעשו שהוא כעת בן שישים ושלוש, מתוכן עשרים ושלוש שנה שהוא נשוי לאותן חתיות.¹¹ ולכן הוא קורא לעשו ואומר לו "יתן ויחזור ויתן" - כל הזמן הוא רצה לברך את עשו, כדי להמשיך עליו את הכח של התשובה הישראלית, את סוד התשובה דווקא מעשו. אבל רבקה שקיבלה ברוח הקודש שזה צריך לבוא דווקא יעקב גורמת שהברכה הזו תינתן לעשו שבתוכי.

והיא חייבת לבוא הברכה הזו דווקא מיצחק, כי עומק התשובה היא איננה החסד של אברהם אלא הכח להגיע למרירות, לגבורה. זה מגיע ממידת הגבורה ולא מחסד. תשובה זה דווקא כשנראה לך שאין שום סיכוי - ואתה מתגבר על זה, דווקא

בית דין: סקילה, שריפה, הרג, ונחנק. מה עשה? הביא קורה, נעצה בארץ, וקשר בה נימא, וערך העצים והקיפן גדר של אבנים, ועשה מדורה לפניה, ונעץ את החרב באמצע, והצית האור תחת העצים מתחת האבנים, ונתלה בקורה ונחנק. קדמתו האש, נפסקה הנימה, נפל לאש, קדמתו חרב, ונפל עליו גדר, ונשרף. נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרידה, וראה מטתו פרוחה באויר. אמר: בשעה קלה קדמני זה לגן עדן. (ב"ר שם)

¹¹ בחשבון שנים פשוט יצחק ורבקה הם כבר סבא רבא וסבתא רבא לעמלק הקטן ומטיילים איתו בגינה...

¹² ליקוט"ש ח"י.

¹⁰ "יוסף משיטא. בשעה שבקשו שונאים להיכנס להר הבית, אמרו: יכנס מהם ובהם תחילה. אמרין ליה: עול, ומה דאת מפיק, דידך! כנס ו הוציא מנורה של זהב. אמרו לו: אין דרכו של הדיוט להשתמש בזו, אלא עול זמן תניינות, ומה דאת מפיק, דידך! ולא קיבל עליו. אמר רבי פנחס: נתנו לו מכס ג' שנים ולא קיבל עליו. אמר: לא דיי שהכעסתי לא-להי פעם אחת, אלא שאכעיסנו פעם שניה? מה עשו לו? נתנו אותו בחמור של חרשים, והיו מנסרים בו. היה מצווח ואומר: ווי, אוי, אוי, שהכעסתי לבוראי! ויקום איש צחות היה בן אחותו של ר' יוסי בן יועזר איש צרידה, והוא רכיב סוסיא בשבתא. אזל קומי שריתא למצטבלא. אמר לו: חמי סוסי דארכבי מרי, וחמי סוסך דארכבך מרך. אמר לו: אם כך למכעיסיו, ק"ו לעושי רצונו! אמר לו: עשה אדם רצונו יותר ממך? אמר לו: ואם כך לעושי רצונו, קל וחומר למכעיסיו! כנס בו הדבר כארס של עכנא, הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות

שיעקב יקבל את הברכות הללו דווקא בגנבה, דווקא בתחפוש. גם היא מאד כאבה את זה שיעקב אינו יכול להישאר כל החיים בשבת, בעבודת הצדיקים. בשביל מה הוא צריך את מוצאי שבת?¹⁴ רבקה נתנה לנו מתנה שאי אפשר לתאר אותה. היא אמרה - 'יעקב בני, הרי אתה תצטרך מעתה להיות גם עש, ללכת לעבוד, להיות בביזנס, להיות מצוי בעולם הזה ולהסתדר עם רמאים ושקרנים. לכן אני נותנת לך מתנה - כל בוקר, כשתלך להתפלל שחרית, תהיה עצמך, תהיה יעקב. אבל כשתחזור הביתה, תפתח את הארון ותיקח את התחפוש של עש. כמו שבפורים מתחפשים לקאובי - כך אתה תתחפש בכל בוקר לעש. תהיה מנכ"ל, איש עסקים, איש שמבין בעולם הזה, איש שדה. אמנם כשתגיע הביתה בערב לפני מנחה - תוריד את התחפוש ותזכור שזו רק תחפוש ואילו באמת אתה יעקב'.

המתנה הכי גדולה שאמא נתנה ליעקב, שהדבר האחרון שהוא רצה זה להיות גביר לאחיו, בעת שהוא קיבל את הברכה של "יתן ויחזור ויתן", של בית מקדש חרב, של להיות כל המציאות הזו עם כל הנפילות ועם היכולת להרים את זה - היא שיהיה לך הכח גם ברגעים הכי חשובים לזכור שיש לך מדף בארון עם תחפוש, לא של פורים אלא של כל יום, וכל יום אתה "יתן ויחזור ויתן". בכל יום אתה מתלבש בבגדים של יעקב, יודע שהכל מלמעלה, "מודה אני לפניך", הכל אני מקבל ממך רבש"ע, "אלוקי, נשמה שנתת בי", ואז אתה מתחפש לעש - ואת כל המציאות אתה מרים ומרומם ומגיע לבית מקדש בנוי ומשוכלל, למדרגה שלא היתה אפילו בהתחלה. רבקה, "אם יעקב ועשו" היא איננה רק אמם של יעקב ושל עשו, אלא היא גם האמא של יעקב ועשו שביעקב. שנזכה לגאולה שלמה מהרה, לאור חדש ולריח חדש.

האדמה - כדי שאפשר יהיה לשתול ולנטוע בה עצים וצמחים שלא היו שם קודם לכן, ואפשר יהיה להופיע פה פריחה מופלאה שלא היתה שם אף פעם לפני כן, וזה ממש "יתן ויחזור ויתן" - ראה את בית המקדש הראשון, היינו של הצדיקים, ולאחר מכן חרב - הוא מדבר עם עשו, כלומר עם יעקב המחופש לעשו, ואז הוא מלמד אותו איך להפוך את האדמה, כי מי ילמד אותנו להפוך את האדמה אם לא יצחק שיועד להפוך את האדמה בשנת בצורת ולהוציא ממנה מאה שערים?! מי ילמד אותנו אם לא יצחק של ריח הקטורת? מי אם לא יצחק לוחם על כל אחד מאיתנו כאשר הקב"ה אומר לו "בניך חטאו" ומשיב לקב"ה - 'אנחנו נהפוך את האדמה. אין דבר כזה. ריח בני כריח שדה'.¹³ ורק מזה מגיע בית המקדש השלישי בנוי ומשוכלל. אלו עצים אחרים, זה עולם אחר.

זהו עומק הסיבה שהברכה מגיעה בשם 'אלוקים' - "יתן לך הא-להים" - ולא במידת הרחמים, בשם הוי"ה, כפי שלכאורה היינו מצפים - כי זה בא דווקא מצד הדין, דווקא מצד הגבורה, מצד המרירות, מצד החרישה - "יתן ויחזור ויתן". ה-יתן' הראשון זה באמת בשם הוי"ה, באהבה, ברחמים, בחסד, ואז יש את החורבן ודווקא מזה מופיע עולם מופלא שלם וחדש. יצחק בעצם מברך את עשו, אותי, את התחפוש העשויתי, את נקודת עשו שבתוכנו ואומר - 'עבודת התשובה היא הכח שלך, ויש לך ובך כח לראות ריח! תתבונן ותראה - אל תראה 'אדום אדום', אל תיפול בבלוף, אלא תלמד לראות ריח'. "קח עמך הנשאר מאפרי ואמור לשרה זה ליצחק ריח, העוקד והנעקד והמזבח".

להתחפש כל בוקר מחדש

הזכרנו פעם מכתב פלא שהרבי מליובאוויטש זיע"א כותב, בו הוא מבאר למה כל המהלך המופלא הזה היה חייב לבוא בתחפוש. למה אי אפשר היה לסדר את זה באופן יותר ישר? למה הקומבינות והתחמנות הזו? - הרבי מבאר שרבקה רצתה

השיעור מוקדש
לזכות עם ישראל, להצלחת ושמירת חיילי צה"ל, להשבת החטופים מחוץ
ובשלום, להשבת כל החפצים לקבר ישראל, לשלום כל החיילים וחלוצי
לע"נ כל החפצים על קידוש ח' בארצות המלחמה
ובתוכם ר' זאב חנוך ב"ר ישראל משה ארליך חי"ד
ולע"נ ידידנו בנימין בן שושנה ז"ל, ושרה בת קלר ע"ה
והבידל לרפואת כל חפציהם וחפציהם ובתוכם
עמרם בן אירחא ויהו, יוחאי יחזקאל בן סיגל חוזה
וליוווג העון לעל רחל בת אריאל אסתר תחי'
להקדשת שיעורים ניתן לפנות בחוררת וואטסאפ לעמטאל - 7500516-054

לאו פלגא עלי ופלגא עליך, ואת"ל כולם עלי. הא קריבית נפשי קמך. פתחו ואמרו (כ) 'אתה אבינו'. אמר להם יצחק עד שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה, ומחוי להו יצחק הקב"ה בעיניו, מיד נשאו עיניהם למרומם ואומרים (ישעיה סג, טז) אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך". (שבת פ"ט:)¹⁴ ואגב, אנחנו נוהגים בכל מוצאי שבת, אחרי אמירת פסוקי "ויתן לך" לשיר את הפיוט הקדום "אמר ה' ליעקב - אל תירא עבדי יעקב". אל תירא - אתה ישראל. צריך לומר לו ליעקב את זה כל מוצאי שבת כי הוא לא בנוי למוצאי שבת, הוא רוצה להישאר בשבת...

¹³ "לעניד לבא יאמר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו לי. אמר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך. אמר אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים אפשר דבעי רחמי עליהו. אמר ליה בניך חטאו. אמר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך. אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק בניך חטאו לי. אמר לפניו רבש"ע בני ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם (שמות ד, כב) בני בכורי עכשיו בני ולא בניך? ועוד כמה חטאו? כמה שנותיו של אדם שבעים שנה, דל עשרין דלא ענשת עליהו פשו להו חמשין, דל כ"ה דלילותא פשו להו כ"ה, דל תרתי סרי ופלגא דלילוי ומיכל ודבית הכסא פשו להו תרתי סרי ופלגא. אם אתה סובל את כולם מוטב ואם